

KIRGIZ ÇOCUK KİTAPLARININ DİLİNDE BİRLEŞİK FİİLLER

◆ COMPOUND VERBS IN THE LANGUAGE OF KYRGYZ CHILDREN'S BOOKS

Menşure AŞCI*

ÖZ: Türkçe, mensubu olduğu Altay dil ailesindeki diğer diller gibi, temelde bağlaçları çok az olan, sözcük veya sözcük gruplarını, cümleleri birbirlerine bağlamak için fiilimsileri, daha ziyade zarf-fiil eklerini kullanan bir dildir. Bu nedenle Türkçede fiilimsiler sözcüklerin, cümlelerin oluşturulmasında, bağlamın akıcılığında ve anlamsal işlevin güçlendirilmesinde son derece önemli öğelerdir. Türkçenin fiilimsilerle söz ve cümle bağlama gücü, bu araştırmanın konusunu oluşturan *birleşik fiillerin* yapımında çok önemlidir. Birleşik fiiller, bir isim veya isim soylu Türkçe veya yabancı kökenli bir sözcükle yardımcı fiillerin birleşmesinden ya da belirli kurallar içinde bir araya gelmiş iki ayrı fiilin anlamca kaynaşmasından oluşmuş birleşiklerdir. Bunlar yapı bakımından iki, işlev bakımından dört gruba ayrılır. Kırgız dili ve diğer kıpçak grubu Türk lehçelerinin yazı dillerinde *birleşik fiil kullanımı* Türkiye Türkçesinden sayıca fazladır. Türkiye Türkçesine göre diğer çağdaş Türkler, Altay dillerinin fiilimsileri kullanma becerisini hâlâ güçlü bir şekilde uygulamaktadırlar. Bu çalışmada, beş ile on yaş arası Kırgız çocukları için yazılmış eserlerdeki birleşik fiil kullanımları incelenmiştir. Seçilen eserlerdeki birleşik fiiller tespit edilmiş, yapı ve işlevlerine göre sınıflandırılmıştır. Eserlerden seçilen örnekler, yeterli sayıda çalışmada gösterilmiş, buna ilaveten tespit edilen bütün örnekler sayısal veri olarak sonuç bölümünde zikredilmiştir. Çalışmanın amacı, Kırgız çocukları için yazılan eserler ile çağdaş Kırgız edebiyatında yetişkinler için yazılan eserlerin dilindeki birleşik fiil yapılarını, seçilen kitaplar üzerinden sayısal ve işlevsel olarak mukayese etmektir. Bu yolla, çocuklar için yazılan eserlerin diline gösterilen özeni ve çocuklara ana dili eğitiminde dikkat edilmesi gereken dil bilgisel doğrulukların ne derece uygulandığını saptamaktır. Bu vesileyle, çocuk kitapları oluştururken birleşik fiil yapılarının ve kullanımlarının özenle seçilmesine, uygulanmasına katkıda bulunmak istenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kırgızca, Kırgız Çocuk Edebiyatı, Birleşik Fiiller, Fiilimsiler

ABSTRACT: *Turkic languages, like other languages of the Altaic language family to which it belongs, is a language that does not have conjunctions and uses verbals to connect words or word groups and sentences. Therefore, verbals in Turkish are extremely important elements in the formation of words and sentences, in the fluidity of the context and in the strengthening of the semantic function. The power of Turkish to connect words and sentences with verbals is very important in the construction of compound verbs, which is the subject of this research. Compound verbs are compounds formed by the combination of a noun or a noun-derived Turkish or foreign word with its auxiliary verbs or by the semantic fusion of two separate verbs that come together according to certain rules. They are divided into two groups in terms of structure and four groups in terms of function. The use of*

* Dr. Öğr. Üyesi-Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü/Konya-mensuuascii@gmail.com (Orcid: 0000-0002-3938-4828)

compound verbs in the written languages of the Kyrgyz language and other contemporary Turkish dialects is more numerous than that of Turkish. According to the Turkish, other contemporary Turks still strongly apply the verbals of the Altaic languages. In this study, the use of compound verbs in works written for Kyrgyz children between the ages of five and ten was examined. Compound verbs in the selected works have been identified and classified according to their structures and functions. The examples selected from the works have been shown in a sufficient number of studies, and in addition, all the examples identified have been mentioned in the conclusion section as numerical data. The aim of the study is to compare the compound verb structures in the language of works written for Kyrgyz children and works written for adults in contemporary Kyrgyz literature, numerically and functionally, through the selected books. In this way, it is to determine the care shown to the language of works written for children and to what extent the grammatical accuracy that should be taken into consideration in teaching children their mother tongue is applied. In this way, it is aimed to contribute to the careful selection and application of compound verb structures and their uses when creating children's books.

Keywords: Kyrgyz, Kyrgyz Children's Literature, Compound verbs, Participles and Gerunds

Giriş

1. Çocuk Edebiyatı

"Bebeklik ile erginlik arasındaki gelişme döneminde bulunan oğlan veya kız, uşak" (TS, 2011: 556) olarak tarif edilen çocukluk çağı, uzmanlarca iki ile on üç yaş arasındaki insanlar olarak kabul edilmektedir. Bu yaş grubuna hitap eden çocuk edebiyatı ise şu şekilde tanımlanmaktadır: "Çocukların hayatı kavramasına yardımcı olacak, hayal gücünü geliştirici, okuma sevgisini aşıl原因an, eğitici bir edebiyat türü, çocuk yazını." (TS, 2011: 557).

Çocuk edebiyatı için kaleme alınan eserlerin içeriği, ifadelerin açıklığı, dilin sadeliği ve anlatımın netliği çocukların yaşlarına ve algılama güçlerine göre biçimlendirilir. Çünkü çocukların bir metni anlama, onun üzerinde düşünme ve algılama frekansları kendilerine özgüdür. Hatta çocukluk çağının her yaşı kendi içinde özgün gelişim süreçleri barındırır.

Çocuk edebiyatı, henüz dünyaya uyum sürecindeki küçük insanların dili kullanma becerilerinin gelişmesinde önemli bir faktördür. Üretilen her çocuk kitabı, ana dilin ruhunu çocuğa aşılar. Onların zihninde oluşan kavramların adı olan sözcükler; kavrama, izah etme, ifade etme ve betimleme gibi süreçlerde olmazsa olmaz konumundadır.

Çocuk edebiyatının özünde, ait olduğu milletin kültür hafızası etkili olmalıdır. Çocuk kitaplarında kullanılan sözcükler özenle seçilmeli, cümleler sade ve basit bir şekilde kurulmalı, dil bilgisel özellikler mümkün olduğunca çocuğun zihnini karıştırmayacak şekilde, bir nakış işler gibi dizilmelidir.

2. Kırgız Çocuk Edebiyatı Tarihi

Kırgız çocuk edebiyatı tarihi, ana hatlarıyla şu dönemlere ayrılmıştır: 1917 Devrimi'nden önceki dönem, Kırgız yazı dilinin ilk

*dönemleri (1920-1940), İkinci Dünya Savaşı dönemi (1940-1950), 2. Dünya Savaşı'ndan bağımsız Kırgızistan'a kadarki dönem (1950-1990), Bağımsızlık sonrası dönem (1990-)*¹

2.1. 1917 Devrimi'nden Önceki Dönem

Bu dönem, Kırgızların özgün bir yazı dillerinin ve alfabelerinin olmadığı, Çağatay yazı diliyle eserler verdikleri; dolayısıyla özgün bir Kırgız edebiyatından bile bahsetmenin güç olduğu yıllardır. Çocuk edebiyatı için de aynı durum söz konusudur. Kırgız sözlü halk edebiyatı ürünleri içerisinde çocuklara dair sözlü eserler de üretilmiştir².

2.2. Kırgız Yazı Dilinin İlk Dönemleri (1920-1940)

1917 yılında Rusya'da gerçekleşen Ekim Devrimi'nden sonra yeni bir insan ve toplum modeli oluşturmaya çalışılan Sovyetler Birliği'ndeki büyük değişim Kırgızları da etkilemiştir. Bu yıllar, komünist rejime sadık, onun istediği insan tipini oluşturma gayretleriyle yeni matbaaların açıldığı, eğitim seferberliğinin başlatıldığı, çocuklar için özel kitapların ve dergilerin basıldığı yıllardır. Bu dönemde çocuk edebiyatı ürünleri çoğunlukla halk edebiyatı ürünlerinden çıkarılmış ve acemice hazırlanmıştır. Öte yandan, dünya ve Rus edebiyatından yapılan çeviriler, çocuklar için çok değerlidir.³

2.3. İkinci Dünya Savaşı Dönemi (1940-1950)

İnsanlık tarihinin en büyük faciası olan İkinci Dünya Savaşı, genelde bütün Sovyetler, özelde ise Kırgızlar için büyük can kayıplarının olduğu bir yıkımdır. İnsanın hayatta kalmaya çalıştığı bir ortamda Kırgız edebiyatı da Kırgız çocuk edebiyatı da durma noktasına gelmiştir. Çok az eserin üretildiği çocuk edebiyatında neredeyse tek konu *savaş, kahramanlık, vatan sevgisidir*.⁴

2.4. İkinci Dünya Savaşı'ndan Bağımsız Kırgızistan'a Kadarki Dönem (1950-1990)

1945 yılında gelen barışla 1991 yılı arası, Kırgız çocuk edebiyatının en parlak yıllarıdır. Savaş sonrasında Kırgız çocuklarına yönelik iyi yazılmış, doğrudan çocuklar için kaleme alınan eserlerin sayısı artmış, çocuk romanı⁵ gibi yeni türler de kaleme alınmaya başlanmıştır. Bu dönemde yeni açılan matbaalar edebiyatın gelişmesine katkı sağlamış,

¹ Bu sınıflandırma, Sooronov'un (1987: 735-775), Suleymanov'un (1992) ve Duman'ın (2016) eserlerinden faydalanılarak oluşturulmuştur.

² Bu dönemle ilgili geniş bilgiler için bkz. Sooronov, 1987: 735-737; Cigitov, 1987: 32; Suleymanov, 1992: 228-235; Cumakunova, 2001: 65; Aşçı, 2009: 6; Aşçı, 2010: 17-19; Duman, 2016: 5-13.

³ Bu dönemle ilgili geniş bilgiler için bkz. Sooronov, 1987: 736-737; Suleymanov, 1992: 234; Aşçı, 2010: 7; Duman, 2016-a: 14-21; Duman, 2016-b: 178.

⁴ Bu dönemle ilgili geniş bilgiler için bkz. Sooronov, 1987: 746-749; Suleymanov, 1991: 310-313; Duman, 2016: 43-44.

⁵ Tügölbay Sıdıkbekov, 1953 yılında *Too baldarı* (Dağ çocukları) adlı ilk Kırgız çocuk romanını yayımlamıştır (Sooronov, 1987: 758).

öte yandan rejimin eserlere müdahalesi kalemlerin özgürlüğüne halel getirmiştir. Çocuklar için yazılan eserlerde konular, türler çeşitlenmiştir.⁶

2.5. Bağımsızlık Sonrası Dönem (1990-)

Demir perdenin çöküşüne hazırlıksız yakalanan Kırgızların devlet, halk ve buna bağlı her organda şaşkınlık ve çöküşü yaşadıkları 90'lı yıllar, insanların sadece hayatta kalma mücadelesine odaklandığı yıllardır. Bu dönemin ilk on yılı, bir tür devlet memuru olan yazarların desteksiz kaldığı, devlet matbaalarının kapatıldığı, edebiyata ve kültüre neredeyse hiç kaynak ayrılmadığı yıllardır. Bu süreçte Kırgız çocuk edebiyatı da çöküş dönemini yaşamıştır. 2000'li yıllarla canlanan, bireysel gayretler ve kaynaklarla hayatta kalan çocuk edebiyatında güzel gelişmeler olmuştur. Bir önceki devre göre çok az eser yayımlansa da bağımsızlaşan kalemlerin *din, vatan, millet, özgürlük* gibi konularda eserler oluşturması, bu dönemin en güzel gelişmesidir (Duman, 2016: 107-111).

3. Amaç, Önem ve Kapsam

Bu çalışmanın amacı, Kırgız çocuk kitaplarının dilinde birleşik fiil kullanımlarını tespit etmek, onları yapılarına ve işlevlerine göre sınıflandırmaktır. Verilerden hareketle çağdaş Kırgız edebiyatında yetişkinler için yazılan eserlerin dilindeki birleşik fiil yapılarının durumunu, seçilen kitaplar üzerinden sayısal ve işlevsel olarak çocuk edebiyatı eserleriyle mukayese etmektir. Bu yolla, çocuklar için yazılan eserlerin dilinde birleşik fiillerin önemi, bağlamda nasıl kullanıldıkları, birleşikleri oluşturan yardımcı fiillerin kullanım sıklıkları belirlenecektir.

Kırgız çocukları için kaleme alınan eserler hakkında Türkiye'de çok az dil bilgisi çalışması kaleme alınmıştır⁷. Bu inceleme, Kırgız çocuk eserlerinin diliyle doğrudan ilgili Türkiye'de veya Türkçe yapılan dördüncü çalışma olacaktır⁸. Bu durum, çalışmanın önemine işaret etmektedir.

Çalışmanın kapsamı, 4-10 yaş arası gruba hitap eden beş (5) çocuk kitabıyla ve bu kitapların içerisindeki 35 hikâyeye sınırlandırılmıştır. Taranan çocuk kitaplarının⁹ toplam sayfa sayısı 125'tir. Kırgız yetişkin edebiyatına ait sekiz (8) eser, araştırmanın mukayese bölümü için taranmıştır. Bu kitapların toplam sayfa sayısı 4600'dür.

---

⁶ Bu dönemle ilgili geniş bilgiler için bkz. Sooronov, 1987: 750-775; Suleymanov, 1992: 314-317; Duman, 2016: 56-82.

⁷ Kırgız çocuk edebiyatıyla ilgili yapılan Türkçe çalışmalar için bk. Aşçı ve Erdil, 2024, 58-59.

⁸ Bu zamana kadar, Kırgız çocuk edebiyatının diliyle doğrudan ilgili yapılan Türkçe çalışmalar şunlardır: Duman, 2016; Aşçı ve Erdil, 2024; Karadavut ve Duman, 2017.

⁹ Taranan Kırgız çocuk kitaplarının künyesi *Kaynakça* bölümünden önce verilmiştir.

4. Metot

Çalışmaya, taranacak kitapların tespitiyle başlanmıştır. Eser seçiminde Kırgız çocuk edebiyatının en parlak döneminden eserlerle bağımsızlığın ilk yıllarında kaleme alınanlar tercih edilmiştir.

Belirlenen çocuk kitaplarında kullanılan bütün birleşik fiiller kaydedilmiş, yeterli sayıda örnek cümle çalışmaya alınmıştır. Örneklerin adedi, kitaplarda birleşiklerin sık kullanılmalarına göre belirlenmiştir. İsim ve yardımcı fiilden oluşan birleşikler, yardımcı fiile göre gruplandırılmış, sıkça geçen birleşiklerden dört örnek cümle, nadir kullanılanların ise tamamı çalışmaya alınmıştır. Yardımcı fiil sıralaması alfabetik olarak yapılmıştır.

Belirlenen birleşik fiiller yapılarına, işlevlerine ve anlamsal farklarına göre gruplandırılmıştır. Çalışmada gösterilen örneklerden başka, kitaplarda geçen bütün birleşik fiiller, sayısal veriler olarak *sonuç* bölümünde gösterilmiş ve tartışılmıştır.

Son olarak, yetişkinlere yönelik yazılan Kırgız edebiyatına dair roman ve hikâyelerin rastgele seçilen bölümlerinde¹⁰ kullanılan birleşik fiiller yapısal, anlamsal ve sayısal bakımdan belirlenmiş; çıkan veriler çalışmamızın sonuç bölümünde değerlendirilmiştir.

5. İnceleme

5.1. Birleşik Fiil

Birleşik fiiller, bir ad veya ad soylu Türkçe veya yabancı kökenli bir kelime ile yardımcı fiillerin birleşmesinden ya da belirli kurallar içinde bir araya gelmiş iki ayrı fiilin anlamca kaynaşmasından oluşmuş birleşik yapıdaki fiil türleridir. Bir veya birden fazla ad ile bir fiilin birleşiminden oluştukları ve yapı bakımından *ad + yardımcı fiil* kalıbında oldukları hâlde, işlev ve anlam bakımından yalnız kaynaşmakla kalmamışlar, aynı zamanda bir kalıplaşmadan geçerek deyimleşmiş birleşikler de vardır. Bunlar, anlam kayma ve kalıplaşmasına uğramış ve deyimleşmiş birleşik fiillerdir (Korkmaz, 2003, s. 530).

Birleşik fiiller, taşıdıkları farklı yapı ve anlam özelliklerine göre kendi içinde dört alt sınıfa ayrılır:

a. İsim+ yardımcı fiillerden oluşan birleşik fiiller: *hasta et-, anne ol-, mecbur et-, şifa bul- vb.*

b. Karmaşık fiiller: *anla-mış ol-, bil-ir ol-, ayrıl-maz ol-, gid-esi ol-, çık-acak ol-, gid-ici ol-, verimsen ol- vb.*

c. Tasvirî (betimleyici) fiiller: *aç-a bil-(yeterlik), çek-i ver- (tezlik), gid-e dur-, kal-a kal-, al-ı koy-, ol-a gel-, iste-(y)-e gör-(süreklilik), öl-e yaz-,*

¹⁰ Taranan sekiz eserin toplam sayfa sayısı 4600'dür. Eserlerin tamamında geçen birleşik fiillerin taranması çok zaman alacağı için; her kitabın üç farklı bölümünden 10 sayfa taranmıştır.

düş-e yaz- (yaklaşma), ak-ıp git-, geç-ip git-, ol-a git- (uzaklaşma), al-ıp ver-, dol-up taş-, kas-ıp kavur-, dök-üp saç-, uçup git- (ikili birleşikler) vb.

d. Anlamca kaynaşmış ve deyimleşmiş birleşik fiiller: a. Tek ögeli kalıplaşmış birleşikler (*dili dolan-, yüreği hopla-, içi geç-*), b. İki ögeli kalıplaşmış birleşikler (*eli silah tut-, ağız lafet-, dünyası başına yıkıl-, gözü yolda kal-* vb.) c. Üç ögeli kalıplaşmış birleşikler (*ayağını yere sağlam bas-, şeytana pabucunu ters giydir-, saçına sakalına ak düş-* vb.) (Korkmaz, 2003, s. 150-157; Ergin, 2013: 386-389; Vural ve Böler, 2014: 244-247, Özkan vd., 2014: 77-82).

5.2. Kırgız Dilinde Birleşik Fiiller

Kırgız dil bilgisinde birleşik fiiller, *fiillerin söz dizimsel yöntemle yapılışı (etiştin sintaksistik col menen casalığı)* başlığı altında değerlendirilmiştir. Bu ana başlık ikiye ayrılmıştır: *isim köklü birleşik fiil (atooçtuk uңguluu tataal etiş), fiil köklü birleşik fiil (etiştik uңguluu tataal etişter)* (Abduldayev vd., 1986: 204-208; Davletov vd., 1982: 173-175; Davletov ve Kudaybergenov, 1980: 140-152; Dıykanov, 1990: 281; İmanaliyev ve Üsöналиyev, 1979: 75-77; Kudaybergenov, 1979: 5-12; Kudaybergenov vd., 1980, s. 320; Tursunov, 1978: 8-22).

5.2.1. İsim Köklü Birleşik Fiil (Atooçtuk Uңguluu Tataal Etiş)

İsim köklü birleşik fiiller, bir adla fiilin birleşik oluşturmasıyla meydana gelir ve her iki öge (isim/fiil) bir eylem anlamında birleşir. Bu tür birleşikler, ismin anlamına uygun bir fiil türetirler (*cok bol-, cilt et-* vb).

İsim köklü birleşik fiillerin bazılarında hem ismin anlamı hem de yardımcı fiilin anlamı değişmekte, ortaya çıkan birleşikler farklı anlamda bir eylemi karşılamaktadır. Örneğin, *suuga al-* birleşik fiilini ismin ve fiilin sözlük anlamıyla çevirdiğimizde “suya almak” gibi bir anlam çıkmaktadır. Kırgız dilinde isim ve yardımcı fiilden oluşan bu birleşik fiilin mecaz anlamı “ölen kişiyi yıkamak” biçiminde Türkiye Türkçesine çevrilir. Kırgız dilinde *suu bol-* birleşiminin sözcük anlamı “su olmak”tır; mecaz anlamı ise “zahmet çekmek, çabalamak”tır. Buna benzer diğer birleşik fiillerde de benzer bir durum vardır (Kudaybergenov vd., 1980: 320). Türkiye Türkçesinde bu tür birleşiklere *anlamca kaynaşmış ve deyimleşmiş birleşik fiiller* denilmektedir. Kırgız dilinde isimlerle birleşik fiil oluşturmada en çok kullanılan yardımcı fiiller şunlardır:

bol-: Bu fiil, Kırgız dilinde hem asıl hem de yardımcı fiil olarak kullanılır. *Bol-* yardımcı fiili, isimlerin çekimli şekilleriyle de birleşik fiiller oluşturabilir. Bu yardımcı fiil, birleşik fiil yapılarında *kıl-* yardımcı fiiliyle benzer işlevde kullanılabilir: *cok bol-/ cok kıl-* vb. (Kudaybergenov vd., 1980, s. 322-323). Taranan çocuk kitaplarında *bol-* yardımcı fiili kullanılarak yapılan birleşik fiil sayısı 75’tir: “*Bir kezekte cilt etken kiçinekey carık payda boldu.*” (KBK-AK, s.3), “(...) *çaşıl talaalarda öydö-ildit boluşup, sonun körünöt.*” (AT-BÜ, s. 2), “(...) *munu cesem men on*

bolboymun go” dep (...) (AK, s. 7), “(...) körgönü da **köp boldu.**” (TC-TC, s. 1), “(...) üydö olturuu **könülsüz bolot emespi.**” (TT, s. 4)

de-: Bu yardımcı fiil, birleşik fiil yapımında önemli bir rol oynamaz, işlek değildir. Farklı durumlarda *et-* yardımcı fiiliyle aynı işlev ve anlamda kullanılır. Yansıma sesler ve ünlemlerle birleşik fiiller oluşturur (Kudaybergenov vd., 1980, s. 321-322). Taranan Kırgız çocuk kitaplarında bu yardımcı fiille kurulmuş örneğe rastlanmamıştır.

et-/ettir-: Bu fiil, Kırgız dilinde sadece yardımcı fiil olarak kullanılır. İsimlerle, yansıma seslerle ve gerçek anlamından uzaklaşmış isimlerle kullanılır. Birleşik fiil yapımında işlek kullanılan bir yardımcı fiildir (Kudaybergenov vd., 1980: 320-321). Taranan çocuk kitaplarında *et-* yardımcı fiili kullanılarak yapılan birleşik fiil sayısı 10’dur. Bu kitaplardan sadece iki tanesinde bu tür birleşiklere rastlanmıştır: “(...) **Kındır bel toktono albay “bırs” etip külüp ciberdi.**” (KBK-AK, s. 7), “**Anğıça ülp etken cel turgan kaakımdın (...)** (KBK-K, s. 10), “(...) **uşul uçurda top buttun astınan bult etip çığıp ketti.**” (AT-AT, s. 7)

kıl-: Bu fiil Kırgız dilinde hem asıl fiil hem de birleşik fiil oluşturmada yardımcı fiil olarak kullanılır. İsimlerle birleşerek oluşturduğu birleşik fiillerde “geçişli fiiler” yapar (Kudaybergenov vd., 1980: 323-324). Taranan çocuk kitaplarında *kıl-* yardımcı fiili kullanılarak yapılan birleşik fiil sayısı 33’tür. Bir eser dışında diğer dört eserde de *kıl-* ile birleşik fiil yapılmıştır: “**Moyunuña kişen tağıp turup kul kalıp (...)**” (KBK-KK, s. 12), “(...) **buttarnın kaptalına kaçıp, ubara kıldı.**” (AT-BÜ, s. 4), “(...) **kelip turgandan kiyin özü da irayım kılar**” (...) (AK, s. 5), “**Turnalar özdörü konuş kılğan cazına cıluu ölkölördün (...)**” (TC-CÜ, s. 22)

Kırgız dilinde *et-*, *de-*, *bol-*, *kıl-* dışında *al-*, *aldır-*, *as-*, *aşır-*, *aylan-*, *bak-*, *bas-*, *bastır-*, *bat-*, *bayla-*, *ber-*, *buyur-*, *cat-*, *ce-*, *cet-*, *cık-*, *coy-*, *cür-*, *çal-*, *çeç-*, *çek-*, *çığar-*, *çoçu-*, *çök-*, *iç-*, *ilin-*, *kak-*, *kal-*, *kaltır-*, *keç-*, *kel-*, *keltir-*, *kıl-*, *kir-*, *koy-*, *sal-*, *tart-*, *tay-*, *tik-*, *tügöt-*, *tüş-*, *ur-*, *urun-* gibi asıl fiiller, birleşiklerde yardımcı fiil olarak kullanılmaktadır (Kudaybergenov vd., 1980, s. 320-325). Seçilen Kırgız çocuk kitaplarında tespit edilen bir isim ve yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

Al-: “Dinlenmek, yönelmek, sakinleşmek, yatışmak; seslenmek” anlamlarında, beş eserde toplam 25 örnek tespit edilmiştir: “**-Dem albay dımırıp ugasıñ, dedi Mukay.**” (TT, s. 4), “**Bir az es algandan kiyin (...)** (AT-BÜ, s. 2), “**Too üstünö tınç alıp,**” (AK; s. 8), “(...) **ün alışa sayragan kuştardın, (...)**” (TC-AÜ, s. 11)

At-: “Şafak sökmek, tan atmak, gün doğmak” anlamında, üç eserde 3 örnek kullanılmıştır: “**Tañ atpay coluñ bolmok boldu.**” (KBK-KaK, s. 25)

Ayt-: “Yalan söylemek, masal anlatmak, selam vermek” anlamlarında, iki eserde 3 örnek tespit edilmiştir: “**Emne kalp aytıp catasıñ?**” (KBK-CA, s. 15), “**Çoñ atam comok aytkanda, (...)**” (TT, s. 4)

Bašta-: “Konuşma yapmak” anlamında, bir eserde 1 örnek kullanılmıştır: “(...) bir topton kiyin **söz baştadı.**” (AT-İK, s. 6)

Bat-: “Düşünceye dalmak, sevinmek” anlamlarında, iki eserde 4 örnek kullanılmıştır: “Mayrık cönündö estep **oygo battı.**” (KBK-KaK, s. 23) “(...) aybandar **kubanıçka batıp**, magdırıp kalışçu.” (TT, s. 5)

Baylan-: “Körleşmek, görememek” anlamında, bir eserde 1 örneğe rastlanmıştır: “Anğıça küügüm kirdi, **köz baylandı.**” (AK, s. 8)

Ber-/beril-: “Yardım etmek, yemin etmek, sevmek, selamlaşmak, zaman tanımak” anlamlarında, üç eserde 14 örnek tespit edilmiştir: “Capayı aarını ceñüügö bizge eñ çoñ **cardam berdi.**” (KBK-CA, s. 15), “(...) emgekteneeriñerdi aytıp, **ant beresiñer.**” (KBK-S, s. 19), “(...) **köñülün berip:** “İras ele men ermin go” dep (...) (AK, s. 6)

Bur-: “Dikkat etmek, özen göstermek” anlamında, iki eserde 2 örneğe rastlanmıştır: “(...) karap, cemekke **köñül burdu.**” (AK, s. 10)

Buz-: “Düzen bozmak” anlamında, bir eserde 5 örnek kullanılmıştır: “Birok sabaktan kaçıp, **tartip buzuunu toktotkun.**” (KBK-CA, s.15)

Cayka-: “Gönlünü almak, sakinleştirmek” anlamındaki fiil bir eserde ve 1 örnekte kullanılmıştır: “Dos, **köñülündü caykayın.**” (AK, s. 20)

Caz-: “Yaymak, sermek” anlamındaki fiil bir eserde ve 1 örnekte kullanılmıştır: “(...) irahattana çoyula **boyun cazdı.**” (KBK-AK, s.3)

Cet-: “Ulaşmak, kavuşmak; yetmek” anlamındaki fiil bir eserde ve 7 örnekte tespit edilmiştir: “Aytuuga **söz cetpeyt.**” (KBK-K, s. 11), “(...) Kımça Ble’din anık **közü cetti.**” (KBK-KoK, s. 36)

Cıy-: “Toplamak, bir araya getirmek” anlamındaki fiil bir eserde ve sadece 1 kez kullanılmıştır: “Turgumbay **esin cıyıp**, (...) (AK, s. 24)

Çap-/ çappa-: “Vurmak, saplamak; mec. istemek, sevmek” anlamlarında, iki eserde 2 kere geçmiştir: “(...) canakı sen körgön arıktı **ceke çapkan.**” (AT-İK, s. 6), “(...) ötükcülükkö da negedir **köñülü çappadı.**” (KBK-KK, s. 20)

Çaptır-: “Mec. Göz gezdirmek” anlamında, bir eserde 1 kere kullanılmıştır: “(...) çığıp alıp ayanasına **köz çaptırdı.**” (KBK-K, s. 10)

Çek-: “Mec. Azap çekmek, zahmet çekmek” anlamında, bir eserde 2 kez kullanıldığı tespit edilmiştir: “(...) ce bolboso tutkunga **azap çegesin.**” (KBK-C, s. 35), “(...) abdan **ubara çekti.**” (KBK-KK, s. 20)

Çık-/ çığar-: “Seslenmek, yola çıkmak, akli çıkmak, korkmak” anlamlarında, üç farklı eserde 13 örnek tespit edilmiştir: “(...) dep kürüldögön **ün çıktı.**” (KBK-AK, s. 5), “Oşodo boz aygır **esi çıktı.**” (AK, s. 17), “(...) cumşak tamanı **dobuş çığarbayt.**” (TC-TC, s. 14)

Çök-: “Mec. Gönlü sarsılmak, üzülme” anlamında, bir eserde 1 defa kullanılmıştır: “Anın **köñülü çöğüp** (...)” (KBK-KK, s. 20)

İy-: “Mec. Tâbi olmak, boyun eğmek” anlamında, bir eserde 1 defa kullanılmıştır: “(...) kumurskalar alarga **baş iyip** (...)” (KBK-S, s. 19)

İyke-: “Başıyla bir şeyi onaylamak” anlamında, bir eserde 1 defa kullanılmıştır: “*Kimça bel baş iykedi.*” (KBK-KK, s. 13)

Kal-: Üç farklı eserde 16 defa kullanılmıştır: “(...) cüröktüülügünö **tañ kalıp çatıştı.**” (KBK-CA, s. 15), “(...) cüzü carık colup, **uyatka kalbayt.**” (KBK-O, s. 31), “**Aman kal, menin erdiğimdi bilersin**” dedi” (AK, s.10)

Kat-: “Konuşmak; sesini çıkarmamak, kabullenmek” anlamında, üç eserde 3 defa kullanılmıştır: “*Tuura, dep arañ ün kattı.*” (KBK-KK, s. 12)

Kaytar-: “Cevap vermek” anlamında, bir eserde 1 kez geçmiştir: “(...) dep kubana **coop kaytardı.**” (TC-TZ, s. 3)

Kayna-: “Mec. Delirmek, kızmak, öfkelenmek” anlamında, iki eserde, 3 defa kullanılmıştır: “(...) **cini kaynap ızırındı.**” (KBK-KoK, s. 40)

Kel-: Dört farklı eserde 18 defa kullanılmıştır: “(...) bir eşikten ötüp **tuş keldi bezip barattı.**” (KBK-K, s. 8), “(...) suktañıp **bet keldi kete berdi.**” (KBK-K, s. 8), “*mınçalık sözgö kelip turgandan kiyin* (...)” (AK, s. 5)

Keltir-: “Faydalı olmak, zararlı olmak” anlamında, iki eserde 2 defa kullanılmıştır: “(...) köp **payda keltiresin**er cana (...)” (KBK-S, s. 18), “(...) canıbarlardın birine da **ziyan keltirişpeyt.**” (TC-KKC, s. 17)

Ket-: Dört farklı eserde 5 örnek tespit edilmiştir: “*Araketi tekke ketken cok.*” (KBK-K, s. 10), “(...) **karuusu ketip solup, eki közü karışkırdan ötüp, esi ketip,** (...)” (AK, s. 10), “*Bürtüygön büçürlördün cıtı ketet.*” (TC-TC, s. 1)

Kir-: “Uyumaya başlamak, karanlık olmak” anlamında, iki eserde 2 defa kullanılmıştır: “(...) çarçagandıktan tez ele **uykuga kirdi.**” (KBK-KoK, s. 39), “*Anğıça küügüm kirdi, köz baylandı.*” (AK, s. 8)

Koy-: “Hücum etmek, saldırmak; darılmak, dikkat etmek” anlamlarında, bir eserde 3 defa geçmiştir: “(...) kandaýça **çabuul koyuu** kerektigi cönündö (...)” (KBK-AK, s. 7), “(...) **könül koyup** özünörgö kesip tandap (...)” (KBK-S, s. 18), “(...) unçukpay **kunt koyup** uğup, bacaktap küldü.” (KBK-O, s. 31)

Kör-: “Saygı duymak, değer vermek, yakınlık hissetmek, faydalanmak” anlamında, dört farklı eserde 6 kere kullanılmıştır: “*Altınbek İşen’di cakın körüp,* (...)” (AT-İK, s. 6), “(...) köp **paydañdı kördüm** ele, dedi.” (AK, s. 24), “(...) özünün balapandarın ayabay **cakşı körcü.**” (TT, s. 6)

Kur-: “Eğlenmek, oynamak” anlamında, iki farklı eserde 3 defa kullanılmıştır: “(...) oyunga batıp, **sayran kurup** cürüşöt.” (KBK-K, s. 8), “*Al oşol cerde şamal menen carışıp oyun kurup cüröt.*” (AT-AÇK, s. 9)

Kuru-: “Çaresiz kalmak” anlamında, bir eserde 1 defa kullanılmıştır: “*Aylası kurup boordoştoruna eç cardam* (...)” (KBK-T, s. 42)

Küt-: "Cevap, karşılık beklemek" anlamında, bir eserde 1 kez kullanılmıştır: "(...) *çoñ apasına aytıp, andan coop küttü.*" (AT, İK, s. 6)

Oo-: "Mec. Bayılmak, kendinden geçmek" anlamında, bir eserde 1 defa kullanılmıştır: "(...) *esi oop şaldırıp oturup kaldı.*" (KBK-KK, s. 21)

Oylo-: "Mec. Acımak" anlamında, bir eserde 1 defa kullanılmıştır: "*Olarga ubal oylodum*" (AK, s. 22)

Öt-: "Dersi geçmek; hizmet etmek, görev yapmak" anlamında, bir eserde 3 örnek tespit edilmiştir: "(...) *çabuul koyuu kerektigi cönündö sabaktardı ötöbüz.*" (KBK-AK, s. 7), "*Bul sen baarı üçün kızmat ötösön (...)*" (KBK-O, s. 33)

Sakta-: "Geçimini sağlamak, hayatını idame ettirmek" anlamında, bir eserde 3 defa geçmiştir: "(...) *Açka cüröm cem tappay, ayıktım zorgo can saktay (...)*" (AK, s. 3)

Sal-: "Mec. Dinlemek, eğlenmek; yardım etmek, tevekkül etmek, seslenmek" anlamlarında; beş eserde 29 defa kullanılmıştır: "*-Emese boluptur, tınç alıp, kulak salgına!*" (TT, s. 5), "*Ne bir keremet cerdin üstündö dañ salıp baratkan (...)*" (KBK-KK, s. 13), "*Kuştar bezelene ün salışat.*" (TC-TC, s.1)

Sergit-: "Yüreği ferahlatmak, rahatlatmak" anlamında, bir eserde 1 defa kullanılmıştır: "(...) *taza ilep kelip köñül sergitet.*" (KBK-Kez, s. 29)

Soz-: "El uzatmak" anlamında, bir eserde 1 defa kullanılmıştır: "(...) *kol sozso ele cetçüdüy sezilip elep-celep bolup (...)*" (KBK-Kez, s. 29)

Sür-: "Devam etmek, sürmek" anlamında, iki eserde toplam iki defa kullanılmıştır: "(...) *tokoydo tınçtıq öküñ süröt.*" (TC-TZ, s. 3)

Tap-: "Mec. Çözüm üretmek" anlamında, bir eserde 1 defa kullanılmıştır: "*-Ee, dosum, ar ubak akıl tapçu er eleñ (...)*" (AK, s. 24)

Tiy-: "Gururuna dokunmak, ağırına gitmek" anlamında, bir eserde 1 defa kullanılmıştır: "(...) *namısına abdan katuu tiydi.*" (KBK-KoK, s. 38)

Tos-: "Yol kesmek" anlamında, bir eserde 1 kere kullanılmıştır: "(...) *Kımça Bel'di atayın col tosup kütüp olturgan (...)*" (KBK-KoK, s. 36)

Tök-: "Öldürmek" anlamında, bir eserde 1 defa kullanılmıştır: "(...) *bizdin boordoştorubuzdun kanın tögüp (...)*" (KBK-T, s. 43)

Töşö-: "Kulak vermek" anlamında, bir eserde 1 kez kullanılmıştır: "(...) *ene ayuu tokoy kalıp kulak töşöyt.*" (TC-AÜ, s. 11)

Tur-: "Yakınlaşmak, hazırlanmak, karşı durmak" anlamında, bir eserde 3 defa kullanılmıştır: "(...) *cakın turgan ekikke kült etip kirip ketti.*" (KBK-K, s. 8), "(...) *belendelip Keñ Kökürök dayar turdu.*" (KBK-O, s. 32), "(...) *coogo karşı turup boordoştoru üçün (...)*" (KBK-AyK, s. 43)

Tüş-/ tüşür-: "Esir olmak, ele geçirmek, binmek, yola çıkmak" anlamlarında, beş eserde 9 defa kullanılmıştır: "*Duşmandın koluna tüşüp*

ömür boyu (...) (KBK-KK, s. 13), *"(...) Elmira arañ avtobuska tüşüştü."* (AT-I, s. 13), *"Kekilik kukuluptap öz coluna tüşüp cönödü."* (AK, s. 7)

Tüz-: "Başını kaldırmak, diklenmek" anlamında, bir eserde 1 defa kullanılmıştır: *"(...) boyun tüzüp erdemsindi."* (KBK-KaK, s. 23)

Ur-: "Pat diye ses çıkarmak; talep etmek, istemek; kulaç atmak" anlamlarında, iki eserde 3 defa kullanılmıştır: *"Kara canın karç urup, öz işi menen alek."* (KBK-O s. 31), *"(...) şart urup ketip kalıp cürbösün, dep (...)"* (AK, s. 19)

ÜR-: "Yorulmak, hâlsiz kalmak, canı çıkmak" anlamında, bir eserde 5 defa kullanılmıştır: *"(...) can üröp olcosun uyukka cetkirüügü aşıktı."* (KBK-O, s. 31)

Üzül-: "Umudu kalmamak" anlamında, bir eserde 2 defa kullanılmıştır: *"Anın ümütü üzülüp, köñülü çöğüp (...)"* (KBK-KK, s. 20)

5.2.2. Fiil Köklü Birleşik Fiil (Etiştik Uңguluu Tataal Etişter)

Kırgız dilinde fiil köklü birleşik fiil (etiştik uңguluu tataal etişter) iki ana gruba ayrılır: a. *iki parçanın anlamsal olarak denk bir şekilde oluştuğu birleşik fiiller (leksikalaşkan tataal etişter)*, b. *hareketin anlamsal değişimlerini gösteren birleşik fiiller (kıymıl-arekettin ötüş özgöçölügün bildirüücü tataal etişter)*. Türkiye Türkçesinde tasvirî fiiller veya betimleyici fiiller denilen grup, Kırgız dilinde *b grubundaki* yapılarıdır.

Hareketin anlamsal değişimlerini gösteren birleşik fiiller, yani tasvir fiilleri, asıl fiilin üzerine gelen -A, -y; -p zarf-fiil ekleri kullanılarak yardımcı fiille birleşik oluştururlar. Bu yapılarda yardımcı fiiller asıl fiilin anlamını tasvir ederler, onların nasıl gerçekleştiğini betimlerler. Kırgız dilinde bu gruba giren yardımcı fiiller şunlardır: *tur-, otur-, cür-, cat-, sal-, taşta-, koy-, ciber-, tüş-, kel-, ket-, al-, ber-* vb. Bu yardımcı fiiller, asıl fiili anlamsal olarak tasvir etmelerine göre gruplara ayrılırlar (Abduldayev vd., 1986: 204-208; Davletov vd., 1982: 173-175; Davletov ve Kudaybergenov, 1980: 140-152; Dıykanov, 1990: 281; İmanaliyev ve Üsönaliyev, 1979: 75-77; Kudaybergenov, 1979: 5-12; Kudaybergenov vd., 1980: 327; Tursunov, 1978: 8-22).

5.2.2.1. Eylemin Sürekliliğini Tasvir Eden Yardımcı Fiiller: Bu yardımcı fiiller, asıl eylemin bitmediğini, devam ettiğini, bulunduğumuz anda hâlen sürdüğünü betimlerler. Kırgız dilinde *cat-, cür- otur-, tur-* ve bazı kullanımlarda *ber-* yardımcı fiilli bu gruba girer (Kudaybergenov vd., 1980: 328).

5.2.2.1.1. Cür-: Bu yardımcı fiil asıl fiile eklenen -A, -O, -y; -p zarf-fiil ekleriyle birleşir. Asıl fiilin kesintili olarak devam ettiğini veya alışkanlık olarak sürekli yapıldığını gösterir. *Cür-* yardımcı fiili, kesintisiz olarak devam eden eylemi de betimler. Bu eylemin zaman dilimi belli değildir, genel bir zaman aralığında devam eder (Kudaybergenov vd., 1980: 328-329). Taranan beş eserde toplam 42 örnek tespit edilmiştir: *"(...) oyunga batıp, sayran kurup cürüşöt."* (KBK-K, s. 8), *"(...) uçup-*

konup cürgön kanattuularga suktanşat.” (AT-BÜ, s. 2), “(...) şamal menen carışıp oyun kurup cüröt.” (AT-AÇK, s. 9), “**Kuup cürüp** kekilikti tiştep aldı.” (AK, s. 3)

5.2.2.1.2. Tur-: Bu yardımcı fiil, asıl fiildeki eylemin uzadığını veya sürekliliğini bildirir. Eylemin içinde bulunduğumuz anda devam ettiğini de anlatır. *Tur-* yardımcı fiili, asıl fiile hangi zarf-fiil ekiyle bağlanırsa, asıl fiildeki anlam farklılık kazanır. Eğer *-A*, *-O*, *-y* zarf-fiil ekleri yardımıyla birleşik fiil oluşturur ve belirsiz geçmiş zaman kipinde çekimlenirse asıl fiilin anlamını “alışkanlık gibi sürekli olan” anlamında betimler. Şayet emir kipinde çekimlenmişse eylemin vakit olarak kısa bir zaman aralığında yapıldığını bildirir. *Tur-* yardımcı fiili, asıl fiile *-GAnI* zarf-fiil ekiyle birleşiyorsa eylemin “aniden” olduğunu bildirir (Kudaybergenov vd., 1980: 329-331). Taranan beş eserde toplam 75 örnek tespit edilmiştir: “*Kımça Bel, Bakan Ooz, eköönör tigil çetke barıp turgula.*” (KBK-AK, s. 7), “*Altınbek oyun toktotup bir azga tuncurap turdu.*” (AT-İK, s. 6), “*(...) alım cete turgan ulak, (...)*” (AK, s. 3), “*(...) baldarı da taanıbay kala turganın aytıp calındı.*” (TT, s. 7)

5.2.2.1.3. Cat-: *Cat-* yardımcı fiili, asıl fiildeki eylemin “sürekli olduğunu, uzayıp gittiğini, şimdiki zamanda da olmaya devam ettiğini” bildirir. *Bar-*, *kel-* ve *ket-* fiilleriyle birleşik oluşturduğunda bu eylemlerle “beraber bir yönü bildirme” anlamı verir. *Bara cat-* birleşik fiilin *barat-* (<*bar-a yat-* şeklindeyken iki ünlü arasında /y/ sesinin kaynaşmasıyla) biçimi de Kırgız dilinde kullanılmaktadır. *Cat-* yardımcı fiili, bazen eylemin sürekliliğini göstermeden eylemin gerçekleştiği andan sonra olacağını da anlatır. Bu durumda zarf-fiil eki *-A*, *-O*, *-y* formundadır ve fiil gelecek zaman kipinde çekimlenmiştir (Kudaybergenov vd., 1980: 331-332). Taranan beş eserde toplam 158 örnek tespit edilmiştir: “*(...) bir eşikten ötüp tuş keldi bezip barattı.*” (<*bar-a cat-*) (KBK-K, s. 8), “*(...) dañ salıp şaşıp kelatkan Keñ Kökürök köründü.*” (KBK-Kez, s. 30), “*Maskara bolup kaçıp bara catışkan coonun artınan (...)*” (KBK-AyK, s. 45), “*Tiginde traktör kele catat.*” (AT-BÜ, s. 2), “*(...) kozudan karmap cep, canımdı bağayın.*” dep *kele cattı.* (AK, s. 3)

5.2.2.1.4. Otur-/oltur-: Bu yardımcı fiil, genellikle asıl fiile eklenen *-p* zarf-fiil ekleriyle birleşir. Asıl fiildeki eylemin bir düzlemde devam ettiğini belirtir. Bu süreklilik anlamı, asıl fiilin temel anlamına göre, belirli bir vakit aralığında veya eylemdeki sürecin durumuna göre farklılık arz edebilir. Eğer birleşimin yapısındaki zarf-fiiller ve yardımcı fiil birleşik fiilin anlamını belirleyen unsurlarsa, o zaman, yeni birleşik eylemin ilerleyen bir sürekliliği anlattığı görülür. Bazen de eylemin belirli bir zaman aralığında sürdüğünü, söz konusu zaman aralığındaki düşünceleri bildirmek için kullanılır.

Şimdiye kadar ele aldığımız bu dört yardımcı fiilin diğer yardımcı fiillerden farkı, bunların aynı zamanda *birleşik şimdiki zaman kipinde* kullanılıyor olmasıdır. Bunlar içinde *cür-* ve *tur-* diğer iki yardımcı fiile nazaran eylemin sürekliliğinin zaman zaman tekrarlandığını bildirmesi

bakımından ayrılır. *Cür-* yardımcı fiili eylemin sürekliliğini bildirirken *otur-*, *tur-* ve *cat-* durumu, olayın sürekliliğini de anlatır (Kudaybergenov vd., 1980: 332-333). Taranan beş eserde toplam 21 örnek tespit edilmiştir: “*Bölmödön bölmögö ötüp oturup bir çerge kelip toktodu.*” (KBK-KK, s.13), “*Baldar toonun taza abasıman dem alıp olturuşup (...)*” (AT-BÜ, s. 4), “*(...) bayırkı sözdön, balaçılıktan baştap alıp oturuşat.*” (AK, s. 8), “*(...) butaktarda uktap oturuşkan kanattuulardı alıp cedi.*” (TC-SÜ, s. 14)

5.2.2.1.5. Ber-: *Ber-* yardımcı fiilinin asıl fiile kattığı anlam, hangi zarf-fiil ekiyle birleşik oluşturduğuna göre değişiklik göstermektedir. Eğer *-A*, *-O*, *-y* zarf-fiil ekleriyle birleşiyor ve emir kipinde kullanılıyorsa, “devam eden eylemi yapmak için izin verildiğini” bildirir. Eğer yine bu zarf-fiil ekleriyle birleşir ama emir kipi dışında herhangi bir kiple fiil çekimleniyorsa, o zaman “eylemin sürdüğünü” gösterir. *Ber-* yardımcı fiili yine *-A*, *-O*, *-y* zarf-fiil ekleriyle asıl fiile birleşirse, eylemin sürekliliğinin uzun zaman sürdüğünü ve bir alışkanlık, âdet hâlini aldığını anlatır. *Ber-* yardımcı fiili, asıl fiilin anlamına “tezlik, ivedilik, anilik” de katar. *Ber-* yardımcı fiili, asıl fiildeki eylemin tekrarlandığını da anlatır. (Kudaybergenov vd., 1980: 333-334). Taranan beş eserde toplam 45 örnek tespit edilmiştir: “*Oşetip, kündör birinin artınan biri eerçişip ötü berdi.*” (KBK-KoK, s. 36), “*Uşu korodo ele çurkay berebizbi?*” (AT-AÇK, s. 9), “*(...) çoçulaşkan şamdagay susarlar cettek çığa beriştı.*” (TC-AÜ, s. 11), “*Comok aytip beriñizçi, çoñ ata.*” (TT, s. 4)

5.2.2.1.6. Tüş-: *Tüş-* yardımcı fiili genellikle *-A*, *-O*, *-y* zarf-fiil ekleriyle birleşik fiiller oluşturur. Eylemin devam ettiğini veya beklenmedik bir şekilde bir hâlden ikinci bir hâle geçtiğini bildirir. Ayrıca eylemin gücünü, onun nasıl bir seviyede olduğunu belirlemek için de kullanılır (Kudaybergenov vd., 1980: 334). Taranan üç eserde toplam 9 örnek tespit edilmiştir: “*Denesi cazılıp cırgay tüştü.*” (KBK-AK, s.3), “*(...) suuk kileygen zor celmoguz çığa tüştü.*” (KBK-CA, s. 14), “*(...) çığa albadı da kulap tüştü.*” (AK, s. 11), “*Tokoy salkın cana nımduu bolo tüştü.*” (TC-TK, s. 24)

5.2.2.2.Eylemin İlerleyip Gelişimini, Yönelişini, İstikametini Bildiren Fiiller

Kel- ve *bar-* yardımcı fiilleri, asıl fiile zarf-fiil ekleri yardımıyla birleşik eylemin durumunun gelişimini, istikametini bildirir (Kudaybergenov vd., 1980: 335).

5.2.2.2.1. Kel-: Bu yardımcı fiil konuşmanın cereyan ettiği ana göre eylemin gelişimini bildirir. Asıl fiile *-p* zarf-fiil ekiyle birleştiğinde eylemin konuşucuya yöneldiğini, kesintisiz devam eden işin konuşma anında bittiğini bildirir. *Bar-* ve *ket-* yardımcı fiilleriyle birleşik kurulursa, eylemin şimdiki zamandan gelecek zamana doğru ilerleyişi, yönelişi gösterilir. *Kel-* yardımcı fiili *-A*, *-O*, *-y* zarf-fiil ekleriyle birleşik fiil oluşturursa, asıl fiildeki eylemin tamamlandığı bildirilir, istikamet verme

anlamı geri planda kalır (Kudaybergenov vd., 1980: 335). Taranan beş eserde toplam 40 örnek tespit edilmiştir: “*Kimça Bel tez ele anınlı çokusuna çığa keldi.*” (KBK-K, s. 10), “*Keñ Kökürök basıp keldi da (...)*” (KBK-CA, s. 15), “*Karışkır catakçıların ayılın toorup keldi.*” (AK, s. 8), “*(...) şaşılbaştan alıp kele catkan bolçu.*” (TC-TC, s. 9)

5.2.2.2.2. Ket-: Bu yardımcı fiil, eylemin konuşulduğu andan geleceğe doğru yöneldiğini bildirir. *Ket-* fiili *-p* zarf-fiil ekiyle asıl fiile bağlandığında, eylemin tamamlandığını bildirir. Bu yardımcı fiilin zaman sürecindeki yönelmeyi gösterdiği anlamı, hareket fiilleriyle birleşik oluşturduğunda daha açıkça görülür. Öte yandan, sezgi ve başka anlamlarla ilişkili asıl fiillerle birleşirse, eylemin yönünü bildirme anlamı yanında onun sürekli yapıldığını gösterir. *-A*, *-O*, *-y* zarf-fiil ekleriyle birleşik bir fiil oluşturduğunda, eylemin ivedi ve aniden yapıldığını bildirir. Bu anlamı bildirdiğinde, asıl fiilin hangi fiillerden kurulduğunun bir önemi yoktur (Kudaybergenov vd., 1980: 335-336). Taranan beş eserde toplam 64 örnek tespit edilmiştir: “*(...) caya taştap magdırıp çalkasın cata ketti.*” (KBK-K, s. 11), “*Kumayık koştóp ketti.*” (AT-AÇK, s. 9), “*(...) sen adamçı ekensin deyin da cep keteyin, dep (...)*” (AK, s. 6), “*Barıştar sındırıp ketken kayıñdın (...)*” (TC-T, s. 6), “*(...) bardığın unutup koyosun, dep Erkin anı koştóp ketti.*” (TT, s. 4)

5.2.2.2.3. Bar-: Bu yardımcı fiil, *-A*, *-O*, *-y* zarf-fiil ekleriyle asıl fiile bağlandığında, yardımcı fiil hüviyeti kazanır: *ayta bar*, *ala bar* vb. Eğer *-p* zarf-fiil ekiyle birleşik oluşturursa, konuşucudan farklı bir yöne doğru uzaklaşıp giden bir hareketi bildirir. Eylem bir durumdan başka bir duruma geçerse, asıl fiille *bar-* yardımcı fiilinin arasına *cat-* fiili gelir. (Kudaybergenov vd., 1980: 336-337). Taranan beş eserde toplam 16 örnek tespit edilmiştir: “*Emi al cakka eç kaçan kayırılıp barbayt.*” (KBK-K, s. 11), “*Ayıldın beri cak çetindegi sayda kıyalap barıp (...)*” (AT-İK, s. 6), “*Çapıttap barıp semiz koy*” (AK, s. 6), “*Topu uçup barıp top ermendin arasına tüştü.*” (TT, s. 7)

5.2.2.3. Eylemin Tamamlandığını Bildiren Fiiller

Asıl fiile *-p* zarf-fiil ekiyle birleşen *taştap-*, *sal-*, *koy-*, *ciber-*, *kal-*, *ket-*, *çık-* yardımcı fiilleri, birleşikteki temel eylemin tamamlandığını anlatır. Bu yardımcı fiillerden bazıları *-A*, *-O*, *-y* zarf-fiil ekleriyle birleşikler oluşturduğunda, asıl fiilin anlamına “tezlik, aniden olma” anlamları da katar. Bu durumda, eylemin bütünüyle tamamlandığı anlamı da korunur. Bu nedenle, bahsedilen yardımcı fiilleri de bu gruba sokmak gerekir.

Asıl fiildeki eylemin tamamlanmış olması en belirgin anlamdır. Buna ek olarak, eylemin tamamlanana kadar sürekli bir şekilde devam etme durumu veya işin konuşulan anda bitirildiği anlamları da göz ardı edilmemelidir. Mesela, “*Çötü çaap taştadım, kattı cazıp saldım*”, denildiğinde, eylemin süreklilik anlamı ve tamamlanmış olması görülür. Şimdi, “*Gazetti okup çık.*” denildiğinde, eylemin tamamlandığı düşünülmez. *Okup çık-* birleşik fiilinin emir kipinde olması, cümleyi diğer

birleşik yapıların anlamına göre, eylemin yapılma tarafı bakımından “başlama zamanını” bildirir. Bu durumda eylem, konuşucu için konuşmanın yapıldığı zamanda bitmiş olur. Bu nedenle, fiilin bu türlerine özgü belirti, (dilek bildiren) eylemin belli bir zaman diliminde tamamlandığı, değiştiği, gramatik yönden şimdiki zamanın ortadan kaybolduğu düşünülür.

Eylemin tamamlandığını bildiren yardımcı fiiller, gramatik anlamına göre ikiye ayrılır: a. Birleşik fiilin gövdesini oluşturup kendi sözcük anlamından çok uzaklaşmayan, tamamlandığını bildiren yardımcı fiiller: *çık-*, *taşt-*, *büt-*, *ket-*, *kal-* vb.; b. *-p* zarf-fiil ekleriyle birleştiğinde sözcüğün ilk anlamının yerine eylemin “tezliğini, bittiğini” bildiren yardımcı fiiller: *ciber-*, *koy-*, *sal-* vb.

Bu yardımcı fiiller zarf-fiil ekleriyle bir birleşik oluşturduğunda, genel anlamda eylemin tamamlandığını göstermesi yanında, zarf-fiil eklerinin hangisiyle birleşik oluşturduğuna göre kendi anlamı dışında meydana gelen yeni birleşikle ayrı bir anlam ifade ederler. Bu nedenle, eylemin tamamlandığını bildiren yardımcı fiillerin her biri, kendi öz anlamlarına göre asıl fiili betimleme özelliği gösterir (Kudaybergenov vd., 1980: 337-338).

5.2.2.3.1. Sal-: Asıl fiile eklenen *-p* zarf-fiiliyle birleşik oluşturduğunda, asıl fiildeki eylemin tamamlandığını bildirir. Eğer *-A*, *-O*, *-y* zarf-fiilleriyle birleşikler oluşturursa, asıl fiildeki eylemin aniden olduğunu, ivedi bir şekilde gerçekleştiğini anlatır (Kudaybergenov vd., 1980: 338). Taranan iki eserde toplam 3 örnek tespit edilmiştir: “(...) *Aylına barıp salgın çuu.*” (AK, s. 15)

5.2.2.3.2. Taşt-: Bu yardımcı fiil asıl fiile *-p* zarf-fiil ekiyle birleşir. Asıl fiildeki eylemin tamamen bittiğini, eylemi yapmaya olan kararlılığı ve keskinliği bildirir. *Taşt-* yardımcı fiili bazen *-A*, *-O*, *-y* zarf-fiil ekleriyle de birleşik kurar. (Kudaybergenov vd., 1980: 338-339). Taranan çocuk kitaplarında bu yardımcı fiille yapılan birleşik fiile rastlanmamıştır.

3.2.2.3.3. Çık-: Bu yardımcı fiil, eylemin baştan sona yapıldığını veya tamamen bittiğini bildirir. Asıl fiile eklenen *-p* zarf-fiil ekliyle birleşik oluşturur (Kudaybergenov vd., 1980: 339). Taranan beş eserde toplam 27 örnek tespit edilmiştir: “*Kımça Bel bekerinen kaçıp çıkan emes eken.*” (KBK-K, s. 10), “(...) *anda sanda ürüp çıktı.*” (AT-AÇK, s. 9), “*-Dosum, sen uşul anğa çatıp kalgın, men kaçıp çığayın, (...)*” (AK, s. 24), “(...) *muzoosun tokoy çetine eerçitip çıkan kartañ ene (...)*” (TC-T, s. 6), “*Al tañ erte asmanga uçup çığıp, (...)*” (TT, s. 5)

5.2.2.3.4. Ciber-: Bu yardımcı fiil, asıl fiile sadece *-p* zarf-fiil ekiyle birleşir. Asıl fiildeki eylemin tezliğini, kararlılığını, keskinliğini, tamamlandığını bildirir. Kırgız dilinde bu yardımcı fiille eş anlamı *iy-* ve *ir-* yardımcı fiilleri de kullanılır. (Kudaybergenov vd., 1980: 339). Taranan üç eserde toplam 20 örnek tespit edilmiştir: “*Köz uyaltkan carık közdördü açıştırıp ciberdi.*” (KBK-AK, s.3), “*Berkiler Kımça Bel’di çerge taştap*

ciberişip (...)” (KBK-KK, s. 12), “(...) şart etkizip kanatın **cayıp ciberdi.**” (AK, s. 7), “(...) sülöösüngö da **aldırıp ciberbesin** cakşı bilet.” (TC-T, s. 6)

5.2.2.3.5. Koy-: Koy-, -p zarf-fiil ekiyle asıl fiile eklendiğinde eylemin tamamlandığını bildirir. Fakat *sal-*, *taşta-* yardımcı fiillerine göre *koy-* yardımcı fiilinde “kararlılık, kesinlik” anlamı da vardır. *Koy-* fiili, asıl fiile -A, -O, -y zarf-fiil ekleriyle birleşirse, asıl fiildeki eylemin ivediliğini, aniliğini bildirir. Bazı durumlarda ise eylemi yapmak için gerekli olan izni ifade eder. Böyle durumlarda *koy-* yardımcı fiili daima emir kipindedir: *Ala koy. Kete koy.* vb. (Kudaybergenov vd., 1980: 339-340). Taranan beş eserde toplam 32 örnek tespit edilmiştir: “Senden men tük da **korkup koyboymun.**” (KBK-AK, s. 5), “(...) betinen süyüp, akırın çerge **alıp koydu.**” (AT-AS, s. 11), “(...) menin kanatımdı kattın cogun **bilip koyup** oyronumdu (...) (AK, s. 7), “Böcöktördü tınçı çımçık **körö koydu.**” (TC-EC, s. 19), “(...) bardığın **unutup koyosuñ,** dep Erkin anı koştop ketti. (TT, s. 4)

5.2.2.3.6. Kal-: Bu yardımcı fiil, -p zarf-fiil eki yardımıyla asıl fiile bağlanırsa, eylemin kalıcı bir şekilde tamamlandığını bildirir. Böyle durumlarda bazen temel fiilin anlamına bağlanan eylemin bitmeye yaklaştığını veya gücünü, kararlılığını da gösterir. Eğer -A, -O, -y zarf-fiil ekleriyle asıl fiile bağlanırsa, eylemin aniden gerçekleştiğini veya bir hâlden başka bir hâle geçtiğini bildirir (Kudaybergenov vd., 1980: 340-341). Taranan beş eserde toplam 102 örnek tespit edilmiştir: “Sabaktı **ukpay kalabız.**” (KBK-S, s. 17), “Sagındık murda barıp boş orunga **otura kaldı.**” (AT-I, s. 13), “(...) cayloodo **catakçı bolup kalıştı.**” (AK, s. 3), “(...) dep köpkö **tınşap kalat.**” (TC-TZ, s. 5), “Tilekmat kariya **kirip kaldı.**” (TT, s. 4)

5.2.2.3.7. Al-: Bu yardımcı fiil, asıl fiile eklenen -A, -O, -y zarf-fiil ekleriyle birleşik oluşturduğunda asıl fiili “yeterlik, mümkün olma” anlamında betimler. *Al-* yardımcı fiili olumsuz ise (*al-ba-*) “yetersizlik, imkânsızlık, iktidarsızlık” bildirir. Asıl fiilden sonra gelen -A/-O zarf-fiil ekleri bazı durumlarda *al-* yardımcı fiilinin ünlüsüyle kaynaşır: *kıl-a al-> kılal-* gibi (Kudaybergenov vd., 1980: 341-342). Taranan beş eserde toplam 106 örnek tespit edilmiştir: “Er cürökkö eç nerse **bögöt bolo albayt!**” (KBK-AB, s. 28), “Kolgo iliner eç nerse **tabalbadı.**” (<tap-a al-) (AK, s. 3), “Enesinin kursağının astına **kirip alışıp,** (...) (TC-AÜ, s. 11), “Al tañ erte asmanga uçup çığıp, bir cerde **turup alıp,** (...) (TT, s. 5)

Kırgız dilinde, bir asıl fiilin zarf-fiil ekleri yardımıyla bir yardımcı fiil tarafından betimlendiği başka birleşikler de vardır. Kırgız dil bilgisi kitaplarında yer verilmeyen bu birleşiklerin Kırgız çocuk kitaplarında örneklerini tespit ettik. Bunlar aşağıda gösterilmiştir.

5.2.2.4.1. Başta-: *Başta-* yardımcı fiili, asıl fiildeki eylemin “başladığını” tasvir eder. Asıl fiilden sonra -A/-O; -y zarf-fiil ekleri kullanılır (Kasapoğlu Çengel, 2005: 285-286). Taranan dört eserde toplam 13 örnek tespit edilmiştir: “(...) kişcenderin taş menen **urgalay baştaştı.**” (KBK-T, s. 43), “(...) alar öydölöp, toogo **çığa baştaştı.**” (AT-BÜ, s.

2), “*El cayloogo köçö baştadı.*” (AK, s. 3), “(...) *suu botlorunan bulbuldar sayray baştayt.*” (TC-TC s. 1)

5.2.2.4.2. Cazda-: Bu yardımcı fiil, asıl fiile, Türkiye Türkçesindeki yaz- yardımcı fiili gibi “yaklaşma” anlamı katar. Birleşikte -A, -O, -y zarf-fiil ekleri kullanılır. *Cazda-* yardımcı fiiliyle oluşturulan bu yapı Kırgız dil bilgisi kaynaklarında yer almamaktadır. Taranan iki eserde toplam 4 örnek tespit edilmiştir: “*Met bolup kala cazdadıñ.*” (KBK-KaK, s. 26), “*Oh, canım oozumdan çığıp kete cazdadı, tim ele.*” (KBK-Kez, s. 30), “*Özögümü çöp tüşüp, ölüp kala cazdadım.*” (AK, s. 3)

5.2.2.4.3. Cönö-: Bu yardımcı fiil, asıl fiile “yöneliş, istikamet” bildirir. Asıl fiile sadece -p zarf-fiil eki yardımıyla birleşir. Kırgız dilinde yazılan gramer kitaplarında yer verilmeyen bu yardımcı fiil, “Eylemin İlerleyip Gelişimini, Yönelişini, İstikametini Bildiren Fiiller” kategorisine dâhil edilmesi gerekir. Taranan üç eserde toplam 22 örnek tespit edilmiştir: “(...) *bölmöldü aralatıp kaydadır eercip cönödü.*” (KBK-AB, s. 26), “(...) *colgo tüşüp kayradan çurkap cönödü.*” (KBK-C, s. 34), “*Kekilik kukuluptap öz coluna tüşüp cönödü.*” (AK, s. 7), “(...) *Torgoy andan arı uçup cönödü.*” (TT, s. 10)

5.2.2.4.4. Bol-: Kırgız çocuk kitaplarında, Türkiye Türkçesinde “ol-” yardımcı fiiliyle kurulan ve *karmaşık fiiller* olarak adlandırılan birleşik fiillere ait 2 örnek tespit edilmiştir: “(...) *el körbögön cakka barmay boluştu.*” (AT-AÇK, s. 9), “(...) *şaşılıbastan alıp kele catkan bolçu.*” (TC-Cİ, s. 9)

Sonuç

Taranan çocuk kitaplarında *isim + yardımcı fiillerden* oluşan birleşik fiil sayısı 335’tir. 44 farklı yardımcı fiilin kullanıldığı bu birleşiklerde en fazla kullanılanı *bol-* (75 kere) fiilidir. Sonra sırasıyla *kıl-* (33), *sal-* (29), *al-* (25), *kel-* (18), *kal-* (16), *ber-* (14), *çık-* (13), *et-* (10), *çet-* (7), *tüş-* (7), *kör-* (6), *buz-* (5), *ür-* (5), *ket-* (5), *bat-* (4) ve diğer birleşik fiiller kullanılmıştır. Taranan yetişkin eserlerinde 109 farklı yardımcı fiil kullanılmıştır. Bunların sıklık sırası şu şekildedir: *bol-*, *ber-*, *kıl-*, *sal-*, *al-*, *ayt-*, *et-*, *kel-*, *çık-*, *tüş-*, *tur-*, *ket-*, *koy-*, *ur-*.

Taranan çocuk kitaplarında *fiil + yardımcı fiillerden* kurulan birleşik fiil sayısı 804’tür. 18 farklı yardımcı fiilin kullanıldığı birleşik fiillerde en çok *cat-* (158 kere) yardımcı fiili kullanılmıştır. Diğer fiiller ve kullanım sıklıkları şu şekildedir: *al-* (106), *kal-* (102), *tur-* (75), *ket-* (64), *ber-* (45), *cür-* (42), *kel-* (40), *koy-* (32), *çık-* (27), *cönö-* (22), *otur-/oltur-* (21), *ciber-* (20), *bar-* (16), *başta-* (13), *tüş-* (9), *cazda-* (4), *sal-* (3). Kırgız edebî dilinde kullanılan *sür-* ve *taşta-* tasvirî fiilleri taranan çocuk eserlerinde hiç kullanılmamıştır. Taranılan Kırgız yetişkin edebiyatına ait eserlerde 20 farklı tasvirî fiil kullanılmıştır. Kullanım sıklıklarına göre bunların sıralamaları şöyledir: *cat-*, *tur-*, *ket-*, *kal-*, *koy-*, *al-*, *ber-*, *kel-*, *çık-*, *bar-*, *tüş-*, *otur-*, *cür-*, *başta-*, *sal-*, *taşta-*, *cönö-*, *ciber-*, *cazda-*, *sür-*. Sayısal verilerden

ve birleşik fiillerin kullanım sıklıklarından yola çıkarak şu sonuçlara ulaşılmıştır:

1.Çocuklar için yazılan eserlerde fiil cümleleri çokça kullanılmışken yetişkinlere yönelik kaleme alınan eserlerde aynı oranda fiil cümleleri kullanılmamıştır. Onlarda isimlerden oluşan yüklemeler çocuklarınkine oranla oldukça fazladır. Yüklemeleri isimlerden oluşan uzun cümleler çocukların kavrama derecelerini düşüreceği için böyle bir yöntem seçilmiş olmalıdır.

2.Çocuklar için kaleme alınan eserlerde hem fiil hem de birleşik fiil kullanımının, yetişkinlere yönelik yazılan eserlere göre daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Kullanılan fiillerde, çocuk kitaplarında genellikle hareket fiilleri; yetişkinlerde ise hareket fiilleri kadar mental fiiller de kullanılmıştır.

3. *Bol-* yardımcı fiiliyle oluşturulan *karmaşık fiiller* çocuk kitaplarında çok az iken yetişkinlere yönelik yazılan eserlerde çok daha fazla kullanılmıştır. Karmaşık fiil yapılarında zarf-fiil ekleri dışında diğer fiilimsilerin de kullanılması, birleşik fiilin çocuklar tarafından anlaşılmasını güçleştirdiği için, çocuk kitaplarında bu yapılara çok yer verilmemiştir.

4.Birleşik fiillerin sayısal kullanımında çocuk kitapları daha öndedir. Yetişkinlere yönelik eserlerde birleşik fiillerin işlevleri için başka türlü yapılara yer verildiğinden, böyle bir sonuç ortaya çıkmış olmalıdır.

5.Çocuk ve yetişkin edebiyatlarına ait fiil + fiilden oluşan birleşiklerde yer alan yardımcı fiillerin kullanım sıklığı hemen hemen aynıken isim + yardımcı fiillerden oluşan birleşiklerde değişkenlikler göze çarpmaktadır. Bu durum belki de eser seçiminden kaynaklanmış olabilir. Öte yandan yazarın üslubunun da bu tabloyu şekillendirmiş olması muhtemeldir.

6. Kırgızların dil bilgisi kitaplarında yer vermediği *başla-*, *cazda-*, *cönö-* ve *bol-* yardımcı fiilleriyle kurulan birleşik fiiller hem çocuk hem de yetişkinlere yönelik yazılan eserlerde tespit edilmiştir.

7. İsim ve yardımcı fiillerden oluşan birleşikler içinde bir grup olan *anlamca kaynaşmış ve deyimleşmiş birleşik fiiller*, yetişkinler için yazılmış eserlerde çocuk kitaplarına oranla belirgin şekilde fazladır.

Kısaltmalar

ASSR	Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti
bkz.	Bakınız
C	Cilt
çev.	Çeviren
red.	Redaktör
s.	Sayfa
SSR	Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti
TS	TDK Türkçe Sözlük

- vb. Ve benzeri
vd. Ve diğçerleri

Taranan Çocuk Kitapları ve Kısaltmaları

- AK : Akiyev, K. (1991). *Aç karışkır*. Bişkek: Adabiyat.
- AT-AÇK: Bekniyazov, C. (1978). Ak çeke menen kumaydık. *Ala Top*, 10-11, Frunze: Mektep.
- AT-AS: Bekniyazov, C. (1978). Atasın sağinganda. *Ala Top*, 12-13, Frunze: Mektep.
- AT-AT: Bekniyazov, C. (1978). Ala top. *Ala Top*, 8-9, Frunze: Mektep.
- AT-BÜ: Bekniyazov, C. (1978). Bizdin üy. *Ala Top*, 3-6, Frunze: Mektep.
- AT-I : Bekniyazov, C. (1978). İntımak. *Ala Top*, 14-15, Frunze: Mektep.
- AT-İK : Bekniyazov, C. (1978). İşendin kötörmösü. *Ala Top*, 7-8, Frunze: Mektep.
- KBK-AB: Sarmambetov, A. (1991). Ant berüü. *Kıçma Bel Kumurskalar*, 26-29, Frunze: Adabiyat.
- KBK-AK: Sarmambetov, A. (1991). Algaçkı kün. *Kıçma Bel Kumurskalar*, 3-8, Frunze: Adabiyat.
- KBK-AyK: Sarmambetov, A. (1991). Ayığışkan karmaş. *Kıçma Bel Kumurskalar*, 43-46, Frunze: Adabiyat.
- KBK-C: Sarmambetov, A. (1991). Cetilüü. *Kıçma Bel Kumurskalar*, 33-36, Frunze: Adabiyat.
- KBK-Ca : Sarmambetov, A. (1991). Calgızdık. *Kıçma Bel Kumurskalar*, 39-40, Frunze: Adabiyat.
- KBK-CA: Sarmambetov, A. (1991). Capayı aarı. *Kıçma Bel Kumurskalar*, 14-17, Frunze: Adabiyat.
- KBK-CKB: Sarmambetov, A. (1991). Cooker kımça bel. *Kıçma Bel Kumurskalar*, 46-48, Frunze: Adabiyat.
- KBK-K: Sarmambetov, A. (1991). Kaçuu. *Kıçma Bel Kumurskalar*, 8-11, Frunze: Adabiyat.
- KBK-KaK: Sarmambetov, A. (1991). Kart kurmurska. *Kıçma Bel Kumurskalar*, 23-26, Frunze: Adabiyat.
- KBK-Kez: Sarmambetov, A. (1991). Kezdeşüü. *Kıçma Bel Kumurskalar*, 29-31, Frunze: Adabiyat.
- KBK-KK: Sarmambetov, A. (1991). Kara kankor. *Kıçma Bel Kumurskalar*, 19-22, Frunze: Adabiyat.
- KBK-KK: Sarmambetov, A. (1991). Keñ kökürök. *Kıçma Bel Kumurskalar*, 11-13, Frunze: Adabiyat.
- KBK-KoK: Sarmambetov, A. (1991). Koogalanduu kündör. *Kıçma Bel Kumurskalar*, 36-39, Frunze: Adabiyat.
- KBK-O : Sarmambetov, A. (1991). Olco. *Kıçma Bel Kumurskalar*, 31-33, Frunze: Adabiyat.
- KBK-S: Sarmambetov, A. (1991). Sabak. *Kıçma Bel Kumurskalar*, 17-19, Frunze: Adabiyat.
- KBK-T: Sarmambetov, A. (1991). Tutkunda. *Kıçma Bel Kumurskalar*, 40-43, Frunze: Adabiyat.
- TC-AÜ : Sokolov-Mikitov, İ. (1985). Ayuunun üy-bülösü. *Tokoydogu Caz*, (çev.: Bektur Akişev), 11-13, Frunze: Mektep.
- TC-Cİ : Sokolov-Mikitov, İ. (1985). Cardın içinde. *Tokoydogu Caz*, (çev.: Bektur Akişev), 8-10, Frunze: Mektep.

- TC-CÜ : Sokolov-Mikitov, İ. (1985). Caz üstündö. *Tokoydogu Caz* (çev.: Bektur Akişev), 22-23, Frunze: Mektep.
- TC-EC : Sokolov-Mikitov, İ. (1985). Erte cazda, *Tokoydogu Caz* (çev. Bektur Akişev), 18-19, Frunze: Mektep.
- TC-KKC : Sokolov-Mikitov, İ. (1985). Kart karakaydın canında, *Tokoydogu Caz* (çev. Bektur Akişev), 16-17, Frunze: Mektep.
- TC-SÜ : Sokolov-Mikitov, İ. (1985). Sülöösündün ünükürü, *Tokoydogu Caz* (çev. Bektur Akişev), 14-15, Frunze: Mektep.
- TC-T : Sokolov-Mikitov, İ. (1985). Tokoydo, *Tokoydogu Caz* (çev. Bektur Akişev), 6-7, Frunze, Mektep.
- TC-TC : Sokolov-Mikitov, İ. (1985). Tokoydogu caz, *Tokoydogu Caz* (çev. Bektur Akişev), 1-2, Frunze, Mektep.
- TC-TÇC : Sokolov-Mikitov, İ. (1985). Tokoydun çet çağında, *Tokoydogu Caz* (çev. Bektur Akişev), 20-21, Frunze, Mektep.
- TC-TK : Sokolov-Mikitov, İ. (1985). Tokoy keçı, *Tokoydogu Caz* (çev. Bektur Akişev), 23-24, Frunze, Mektep.
- TC-TZ : Sokolov-Mikitov, İ. (1985). Tañ zaarında, *Tokoydogu Caz* (çev. Bektur Akişev), 3-5, Frunze, Mektep.

TT : Bektenov, K. (1985). *Topluluu torgoy*. Frunze: Mektep.

Mukayese İçin Taranan Yetişkin Kitapları

- Aytmatov, Ç. (1978). *Gulsarat*. Frunze: Kırgızstan.
- Cöntöşev, K. (1991). *Kanıbek (roman)*. Frunze: Adabiyat.
- Danıkeyev, Ö. (1990). *Muras (roman, povest)*. Frunze: Adabiyat.
- Karimov, C. (1993). *Kızgançaak erkek (ańgemeler)*. Bişkek: Kırgızstan.
- Kasımbekov, T. (1990). *Tandalğan çığarmalar I-II*. Frunze: Mektep.
- Mavlyanov, C. (1994). *Kayrımsız cıldar (ańgemeler, povest, roman)*. Bişkek: Kırgızstan.
- Saktanov, K. (1991). *Markumdar ünü (roman)*. Bişkek: Adabiyat.
- Sulaymanov, D. (1979). *Menin belegim (ańgemeler)*. Frunze: Mektep.

KAYNAKÇA

- Abduldayev, E. vd. (1986). *Kırgız tili*. Frunze: Mektep.
- Abduvaliyev, İ. Sıdıkov, T. (1997). *Azırkı Kırgız tili, morfologiya*. Bişkek: Ay-Bek.
- Arıkoğlu, E, vd. (2023). *Kırgızca-Türkçe sözlük 1-2*. Ankara: TDK.
- Aşcı, M.-Erdil, F. (2024). Kırgız çocuk kitaplarının dilinde kip kullanımı. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (40), 54-90.
- Aşcı, U. D. (2009). Kırgız dili ve edebiyatının kuruluş yıllarına ait Arap harfli Kırgız metinlerinde alfabe ve yazım kuralları. *Türkbilig*, 17, 5-32.
- Aşcı, U. D. (2010). *İşenaalı Arabay Uulu'nun iki eseri: Cazuu colunda saamalık ve Alip-bee, notlar-transkripsiyonlu metin- çeviri- dizi- tıpkıbasım*. Konya: Palet.
- Cigitov, S. (1987). Kırgız sovet adabiyatının carılışı, calpı tarihıy cana madanıy şarttar, poeziya, proza, dramaturgiya. *Kırgız Sovet Adabiyatının Tarihi-I*, 31-99, Frunze: İlim.
- Çankaya, S. (2014). *Kırgız sözlüğü*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Davletov, S. - Kudaybergenov, S. (1980). *Azırkı Kırgız tili, morfologiya*. Frunze: Mektep.
- Davletov, S. vd. (1982). *Kırgız tilinin grammatikası, 1. Bölüm*. Frunze: Mektep.
- Dıykanov, K. (1990). *Kırgız tilinin körsötmö kuraldarı*. Almatı: Kaynar.

- Duman, G. B. (2016-a). *Kırgız çocuk edebiyatı*. İstanbul: Kriter.
- Duman, G. B. (2016-b). Kuseyin Esenkocoyev ve Kırgız çocuk edebiyatı. *Zeitschrift für die welt der Türken /Journal of world of Turks (Türk Dünyası Dergisi)*, 7/3, 175-187.
- Duman, G. B. (2018). Kırgız şair Toktosun Samudinov'un şiirlerinin ana dili eğitimindeki yeri. *Filologiya Məsələləri*, 20, 342-352.
- Ergin, M. (2013). *Türk dil bilgisi*. İstanbul: Bayrak.
- Fakirullohoğlu, M. A. İ. (2021). Geçmişten günümüze Kırgız çocuk edebiyatının tarihî gelişimi. *Turan-SAM*, 13, 258-261.
- İmanaliyev, S.-Üsöneliyev, S. (1975). *Kırgız tilinin spravoçnigi*. Frunze: Mektep.
- Karadavut, A.-Duman, G. B. (2017). Çocuk edebiyatı bağlamında Kuseyin Esenkocoyev'in 'Şarda Uçkanda' adlı hikâyesi üzerine bir dil ve üslup incelemesi. *Akademik Bakış, Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, 60, 461-469.
- Kasapoğlu Çengel, H. (2005). *Kırgız Türkçesi grameri, ses ve şekil bilgisi*. Ankara: Akçağ.
- Komasyon (1987). *Kırgız sovet adabiyatının tarihi C. I.* (red.: A. Sıdıkov), Frunze: İlim.
- Komasyon (1990). *Kırgız sovet adabiyatının tarihi C. II.* (red.: A. Sıdıkov), Frunze: İlim.
- Komasyon (2011). *Türkçe sözlük*. Ankara: TDK.
- Korkmaz, Z. (1992). *Gramer terimleri sözlüğü*. Ankara: TDK.
- Korkmaz, Z. (2003). *Türkiye Türkçesi şekil bilgisi*. Ankara: TDK.
- Korkmaz, Z. (2020). *Dil bilgisi terimleri sözlüğü*. Ankara: TDK.
- Kudaybergenov, S. vd. (1980). *Kırgız adabiy tilinin grammatikası, fonetika cana morfologiya*. Frunze: İlim.
- Kudaybergenov S. (1979). *Kırgız tilinde etiştin casalışı*. Frunze: Mektep.
- Oruzbayeva, B. - Kudaybergenov, S. (1964). *Kırgız tilinin grammatikası, morfologiya*. Frunze: Kırgızmambas.
- Özkan, A. vd. (2013). *Türk dili, dil ve anlatım*. Konya: Palet.
- Sooronov, O. (1987). Baldar adabiyatı. *Kırgız sovet adabiyatının tarihi. C I*, 735-775, Frunze: İlim.
- Sulaymanov, M. (1992). *Kırgız baldar adabiyatının tarihi*. Oş: Tğsoğrafiya.
- Tan, A. (2010). *Kırgız Türkçesinde tasvir filleri*. Ankara: TDK.
- Tursunov, A. (1978). *Kırgız tilindeki etiştik söz aykaştarı, II. bölük*. Frunze: İlim.
- Tülögabilov, M. (1991). *Kırgız baldar edebiyatının tarihi*. Bişkek: Mektep.
- Vural, H., Böler, T. (2014). *Ses ve şekil bilgisi*. İstanbul: Kesit.
- Yudahin, K. K. (2011). *Kırgızca-Rusça sözlük*. (çev.: Abdullah Taymas), Ankara: TDK.

Extended Summary

Turkish, like other languages in the Altai language family to which it belongs, is a language that basically has very few conjunctions and uses gerunds, especially adverbial verbs, to connect words or word groups and sentences. For this reason, in Turkish, gerunds (adverbial verbs and adjective verbs) are extremely important elements in the formation of words and sentences, in the fluidity of the context and in the strengthening of the semantic function.

The power of Turkish to connect words and sentences with adjective verbs and adverbial verbs is very important in the construction of compound verbs, which are the subject of this research. Compound verbs are compounds formed by the combination of a noun or a

noun-derived Turkish or foreign word with its auxiliary verbs or by the semantic fusion of two separate verbs that come together according to certain rules. As explained in the definition above, the elements that make up compounds are divided into four subcategories according to the different structural and semantic features they carry: a. Compound verbs consisting of noun + auxiliary verbs, b. Complex verbs, c. Descriptive verbs, d. Semantically fused and idiomatic compound verbs. The use of compound verbs in the written languages of the Kyrgyz language and other contemporary Turkic languages is greater than that of Turkish. Compared to the Turkish, other contemporary Turics still strongly apply the ability of the Altaic languages to use verbal forms.

The purpose of this study is to determine the use of compound verbs in the language of Kyrgyz children's books and to classify them according to their structure and function. Based on these data, the aim of the study is to compare the situation of compound verb structures in the language of works written for adults in contemporary Kyrgyz literature with the works of children's literature numerically and functionally through the selected books. In this way, the importance of compound verbs in the language of works written for children, how they are used in context, and the frequency of use of auxiliary verbs forming compounds will be determined. Based on the results of this study, it is aimed to make a positive contribution to the careful selection and implementation of compound verb structures and uses when creating children's books.

Very few grammar studies have been written in Turkey about works written for Kyrgyz children. This study will be the fourth study conducted in Turkish directly related to the language of Kyrgyz children's works. This situation indicates the importance of the study. The gap in this area should be filled with similar research.

The scope of the study is limited to five (5) children's books and 35 stories in these books that appeal to the 4-10 age group. The total number of pages of scanned children's books is 125. Eight (8) works of Kyrgyz adult literature were scanned for the comparative part of the research. The total number of pages of these books is 4600.

A considerable number of scientific studies have been conducted on the Kyrgyz language in Türkiye. Studies on Kyrgyz literature are also quite numerous. On the other hand, scientific or popular publications on Kyrgyz children's literature are very few compared to the publications mentioned above. It is seen that the name Gül Banu Duman comes to the fore in publications on Kyrgyz children's literature in Türkiye.

The book titled *Kırgız çocuk edebiyatı* (Istanbul, 2016) published by Gül Banu Duman is the most comprehensive work published on this subject in Türkiye. In the section "*Kırgız çocuk edebiyatının dil hususiyetleri üzerine bir inceleme*" (pp. 131-158) of the work, a detailed analysis is presented by touching upon Kyrgyz children's literature, its authors and works one by one.

Among the studies published in Türkiye, Arda Karadavut and Gül Banu Duman's article titled "*Çocuk edebiyatı bağlamında Kuseyin Esenkocoyev'in 'Şarda Uçkanda' adlı hikâyesi üzerine bir dil ve üslup incelemesi*" is an important study conducted on the grammar of a Kyrgyz children's literature product (Akademik Bakış, Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi, 60, pp. 461-469).

Gül Banu Duman's article titled "*Kırgız şair Toktosun Samudinov'un ana dili eğitimindeki yeri*" (2018, *Filolojiya Məsələləri*, 20, pp. 342-352) provides information about Samudinov's contributions and services to Kyrgyz children's literature.

Apart from this work, there is also an article by Gül Banu Duman titled "*Kuseyin Esenkocoyev ve Kırgız çocuk edebiyatı*" published in *Zeitschrift für die Welt der Türken / Journal of World of Turks* (Türk Dünyası Dergisi).

Another publication on this subject is a master's thesis prepared in Kyrgyzstan and not yet published. The name of the thesis prepared by Mustafa Ocakbeği in 2007 at Bishkek Kyrgyz-Turkish Manas University is "*Aalı Tokombayev'in 'Ezginin Sırrı' ve 'Yaralı Yürek' adlı hikâyelerinin Türkiye Türkçesine aktarılması ve bu hikâyelerde 'çocuk' konusunun incelenmesi*".

Muhammad Ali İsmail Fakirullohoğlu wrote an article on the historical development of Kyrgyz children's literature. The article titled "*Gecmişten günümüze Kırgız çocuk*

edebiyatının tarihî gelişimi" was published in Turan-SAM magazine (13: pp. 258-261) in 2021. The article discusses the roots of Kyrgyz children's literature from past to present, its important development processes, authors and works; provides general information about Kyrgyz children's literature and focuses on the path, trends and methods followed by the authors in their research.

The study of Bayram Güneş (2013), who prepared a master's thesis on child heroes in the works of Kyrgyz writer Chingiz Aytmatov (*Cengiz Aytmatov'un Türkiye Türkçesine aktarılan eserlerindeki çocuk kahramanlar*. Ankara), can be considered a study that touches upon Kyrgyz children's literature indirectly, if not directly.

In the study titled Children's Folklore in Kyrgyz Turks (Nevşehir Hacı Bektaş University, Institute of Social Sciences) prepared by Shadmanai Supataeva in 2019 as her master's thesis, extensive and important information is provided about Kyrgyz children's folklore and topics such as children in Kyrgyz folk literature.

The article titled "*Kırgız çocuk kitaplarının dilinde kip kullanımı*" (RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi (40), 54-90) by Aşçı and Erdil (2024) is the most comprehensive study on the language of Kyrgyz children's literature to date.

The study begins with the determination of the works to be used in the study. In the selection of works, works written in the brightest period of Kyrgyz children's literature and in the first years of independence are preferred.

All compound verbs used in the determined children's books were recorded, and a sufficient number of sample sentences are included in the study. The number of examples is determined according to the frequency of the compounds used in the books - at least four sentences. Compounds consisting of nouns and auxiliary verbs are grouped according to the auxiliary verb, four sample sentences from frequently used compounds and all of the rarely used ones are shown in the study. The order of the auxiliary verbs is made alphabetically.

The determined compound verbs are grouped according to their structures, functions and semantic differences. This grouping is made according to the Kyrgyz grammar school, not according to the Turkish grammar understanding of Turkey. Apart from the examples shown in the study, all compound verbs in the books are shown and discussed as numerical data in the conclusion section.

Finally, the compound verbs used in randomly selected sections of Kyrgyz literature novels and stories written for adults are determined in terms of structure, semantics and numerical; The obtained data are evaluated in the conclusion section of our study.

The number of compound verbs consisting of nouns + auxiliary verbs in the scanned children's books is 335. In these compounds, where 44 different auxiliary verbs are used, the most used one is bol- (75 times). Then, kıl- (33), sal- (29), al- (25), kel- (18), kal- (16), ber- (14), Çık- (13), et- (10), cet- (7), tüş- (7), kör- (6), buz- (5), ür- (5), ket- (5), bat- (4) and other compound verbs are used. 109 different auxiliary verbs are used in works written for adults. Their frequency is as follows: bol-, ber-, kıl-, sal-, al-, ayt-, et-, kel-, çık-, tüş-, tur-, ket-, koy-, ur-.

The number of compound verbs formed from verbs + auxiliary verbs in the scanned children's books is 804. Among the compound verbs in which 18 different auxiliary verbs are used, the most common auxiliary verb is cat- (158 times). Other verbs and their usage numbers are as follows: al- (106), kal- (102), tur- (75), ket- (64), ber- (45), cür- (42), kel- (40), koy- (32), çık- (27), cönö- (22), otur-/oltur- (21), ciber- (20), bar- (16), başda- (13), tüş- (9), cazda- (4), sal- (3). The descriptive verbs ür- and tašta- used in the Kyrgyz literary language were never used in the scanned works. 20 different descriptive verbs were used in the scanned works of Kyrgyz adult literature. Their order of usage frequency is as follows: cat-, tur-, ket-, kal-, koy-, al-, ber-, kel-, çık-, bar-, tüş-, otur-, cür-, baş-, sal-, tašta-, cönö-, ciber-, cazda-, sür-. Based on numerical data and usage frequencies of compound verbs, the following results were reached:

1. While verbal sentences were used a lot in works written for children, the same rate of verbal sentences were not used in works written for adults. In them, the predicates consisting of nouns are considerably more than in children's. Since long sentences

consisting of nouns as predicates will reduce children's comprehension levels, such a method must have been chosen. 2. It was determined that both verbs and compound verbs were used more in works written for children than in works written for adults. In the verbs used, children's books generally used action verbs, while mental verbs were used as well as action verbs in adults. 3. While complex verbs formed with the auxiliary verb *bol-* are very few in children's books, they are used much more in works written for adults. Since other verbal forms are used in the structures of complex verbs in addition to adverbial verb suffixes and the resulting compound verb is more difficult to understand, these structures are not given much place in children's books. 4. Children's books are more prominent in the numerical use of compound verbs. Such a result must have emerged since different structures are used for the functions of compound verbs in works for adults. 5. While the frequency of use of auxiliary verbs in compounds consisting of verb + verb belonging to children's and adult literature is almost the same, there are differences in compounds consisting of noun + auxiliary verbs. This situation may be due to the choice of work. On the other hand, it is possible that the author's style has also shaped this picture. 6. Compound verbs formed with the auxiliary verbs *başa-*, *cazda-*, *cönö-*, and *bol-*, which are not included in Kyrgyz grammar books, have been detected in works written for both children and adults. 7. Compound verbs that are fused and idiomatic in meaning are used quite a lot for compounds consisting of nouns and auxiliary verbs. In adult books, idiomatic compounds are significantly more common than in children's books. In works written for children, compound verbs that are appropriate to the meaning in the noun are seen more.

"İyi Yayın Üzerine Kılavuzlar ve Yayın Etiği Komitesi'nin (COPE) Davranış Kuralları" çerçevesinde aşağıdaki beyanlara yer verilmiştir. / The following statements are included within the framework of "Guidelines on Good Publication and the Code of Conduct of the Publication Ethics Committee (COPE)":

Etik Kurul Belgesi/Ethics Committee Approval: Makale, Etik Kurul Belgesi gerektirmemektedir. / Article does not require an Ethics Committee Approval.

Çıkar Çatışması Beyanı/Declaration of Conflicting Interests: Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarların potansiyel bir çıkar çatışması yoktur. / There is no potential conflict of interest for the authors regarding the research, authorship or publication of this article.